

مناظره‌های هشام بن حکم

علیرضا اسعدی

تهران ۱۳۹۲

سرشناسه: اسعدی، علیرضا، ۱۳۵۰ -
 عنوان و نام پدیدآور: مناظره‌های هشام بن حکم / نویسنده: علیرضا اسعدی
 مشخصات نشر: تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۲.
 مشخصات ظاهری: ۱۹۴ ص.
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۲۱-۳۵۸-۸
 وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
 یادداشت: کتابنامه: ص. [۱۷۳] - ۱۸۳؛ همچنین به صورت زیرنویس.
 یادداشت: نمایه.
 موضوع: هشام بن حکم، ۹۱۹۰ ق.
 اسم: داده
 ردیف: ۱۳۹۲ ۴۶ الف ۵/۷۵/۲۰۱ BP
 شابک: ۲۹۷/۹۹۸
 شماره کتاب: ملی ۳۱۳۶۱۹۱

مناظره‌های هشام بن حکم

نویسنده: علیرضا اسعدی

چاپ نخست: ۱۳۹۲؛ شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

حروفچین و آماده‌سازی: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی
 لیتوگرافی، چاپ و صحافی: شرکت چاپ و نشر علمی و فرهنگی کتیبه
 این چاپ محفوظ است.

شرکت انتشارات علمی و فرهنگی

○ اداره مرکزی: خیابان افریقا، چهارراه حقانی (جهان کودک)، کوچه کمان، پلاک ۵
 کدپستی: ۱۵۱۸۷۳۶۳۱۳؛ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۹۶۴۷؛ تلفن: ۸۸۷۷۴۵۶۹-۷۰؛ فکس: ۸۸۷۷۴۵۶۹-۵۷۲

آدرس اینترنتی: www.elmifarhangi.ir info@elmifarhangi.ir

○ مرکز پخش: شرکت بازرگانی کتاب گستر، خیابان افریقا، بین بلوار ناهید و گلشهر، کوچه
 گلغام، پلاک ۷۲؛ کدپستی: ۱۹۱۵۶۷۳۴۸۳؛ تلفن: ۲۲۰۲۴۱۴۰-۴۳؛ تلفکس: ۲۲۰۵۰۳۲۶

آدرس اینترنتی: www.ketabgostar.com info@ketabgostar.com

○ فروشگاه یک: خیابان انقلاب، رویه روی در اصلی دانشگاه تهران؛ تلفن: ۶۶۴۰۰۷۸۶

فهرست مطالب

.....	مقدمه	۴
.....	فصل اول: شرح احوال و زندگانی امام به حکم	۱
.....	تولد و وفات	۱
.....	نژاد و قبیله	۲
.....	زادگاه، محل اقامت و تجارت هشام	۳
.....	خویشان هشام	۳
.....	چگونگی رحلت هشام	۵
.....	بررسی ابعاد شخصیت هشام	۶
.....	شخصیت هشام در احادیث	۸
.....	موقعیت و جایگاه علمی	
.....	آثار	
.....	ویژگی های اخلاقی - رفتاری	۱۱
.....	فصل دوم: مناظره و آداب آن	۱۳
.....	معنای لغوی و اصطلاحی	۱۳

۱۶	جدال احسن از منظر قرآن
۱۸	مناظره‌های هشام بن حکم
۲۱	فصل سوم: توحید و یگانگی خداوند
۲۱	اهمیت آموزه توحید
۲۲	اثبات توحید
۲۷	۱. اثبات توحید در مناظره با شخصی ملحد
۲۷	۲. اثبات توحید در مناظره با روحانی زرتشتی
۲۸	نگاهی به محتوای این دو مناظره
۲۹	۳. تناقضات در مناظره با جاثلیق نصرانی
۴۱	واژه‌ها، اصطلاحات و اعلام
۴۳	نگاهی به مناظره
۴۵	فصل چهارم: امامت
۴۵	هشام بن حکم و مسئله امامت
۴۷	۱. با یحیی بن خالد
۴۹	واژه‌ها، اصطلاحات و اعلام
۵۲	نگاهی به محتوای مناظره
۵۶	۲. با مرد شامی
۶۳	واژه‌ها، اصطلاحات و اعلام
۶۶	نگاهی به محتوای مناظره
۶۷	۳. با ضرار بن عمرو ضبی
۷۰	واژه‌ها، اصطلاحات و اعلام
۷۰	نگاهی به محتوای مناظره
۷۱	۴. با عبدالله بن یزید اباضی
۷۵	واژه‌ها، اصطلاحات و اعلام

۷۵	نگاهی به محتوای مناظره.....
۷۶	۵. با جمعی از متکلمان.....
۸۴	واژه‌ها، اصطلاحات و اعلام.....
۸۵	نگاهی به محتوای مناظره.....
۸۶	۶. با بیان و ضرار.....
۹۹	واژه‌ها، اصطلاحات و اعلام.....
۱۰۰	نگاهی به محتوای مناظره.....
۱۱۳	۷. با جمعی از متکلمان.....
۱۱۳	نگاهی به محتوای مناظره.....
۱۱۴	۸. با ایمان بن حوز.....
۱۱۴	نگاهی به محتوای مناظره.....
۱۱۶	۹. با یحیی بن خالد مد.....
۱۱۶	نگاهی به محتوای مناظره.....
۱۱۷	۱۰. با خوارج.....
۱۱۷	واژه‌ها، اصطلاحات و اعلام.....
۱۲۳	نگاهی به محتوای مناظره.....
۱۲۳	۱۱. با ضرار.....
۱۲۴	نگاهی به محتوای مناظره.....
۱۲۵	۱۲. با ابو عبیده معتزلی.....
۱۲۶	واژه‌ها، اصطلاحات و اعلام.....
۱۲۶	نگاهی به محتوای مناظره.....
۱۲۶	۱۳. با عمرو بن عبید.....
۱۳۵	واژه‌ها، اصطلاحات و اعلام.....
۱۳۶	نگاهی به محتوای مناظره.....
۱۳۸	۱۴. با برخی از اهل سنت.....
۱۴۱	نگاهی به محتوای مناظره.....

۱۴۹	 ۱۵. با برخی از اهل سنت
۱۵۱	 واژه‌ها، اصطلاحات و اعلام
۱۵۳	 نگاهی به محتوای مناظره
۱۵۴	 ۱۶. با یحیی، ضرار و ابوالهذیل
۱۵۷	 فصل پنجم: تناهی عالم، حرکت، صفت، خلود و روح
۱۵۷	 ۱. با روحانی زرتشتی درباره اثبات تناهی عالم
۱۵۸	 نگاهی به محتوای مناظره
۱۵۹	 با ابوالهذیل در مورد حرکت و صفت
۱۶۱	 واژه‌ها، اصطلاحات و اعلام
۱۶۲	 نگاهی به محتوای مناظره
۱۶۴	 ۳. با نظام‌یار زرتشتی
۱۶۶	 واژه‌ها، اصطلاحات و اعلام
۱۶۷	 نگاهی به محتوای مناظره
۱۶۸	 ۴. با نظام در مورد روح
۱۷۱	 نگاهی به محتوای مناظره
۱۷۳	 کتابنامه
۱۸۵	 فهرست اعلام

مقدمه

مناظره، گفت‌وگو بین کشتی اظهار و اثبات حق، از مصادیق جدال احسن است که قرآن کریم به آن توجیه داده است و از صدر اسلام و آغاز پیدایش کلام اسلامی، متکلمان برای اثبات بطلان ادعای دینی و دفاع از آن‌ها این روش را به کار می‌بستند. از جمله برجسته‌ترین و مفصل‌ترین متکلمان شیعه در قرن دوم هجری قمری هشام بن حکم است که افزون‌بر شاگردی امام صادق (علیه السلام) را نیز داشته است. نگارنده پیش از این توفیق داشت که یکی از بررسی‌های آرای کلامی هشام بن حکم نگارش کند که پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی آن را منتشر کرده است. در آن کتاب، پس از شرح احوال و زندگانی وی، به تحلیل آرای کلامی هشام در مسائل مختلف کلامی و اعتقادی بررسی و تحلیل شده است. در چند در آن کتاب در بررسی آرای کلامی به فرازهایی از مناظره‌های وی استناد شده و ترجمه آن‌ها در پایان آمده است، اهمیت فوق‌العاده مناظره‌های هشام اقتضا می‌کند که به صورت جداگانه و با تفصیل بیشتر بررسی شود. اهمیت مناظره‌های هشام بن حکم مخالفان، تا به آن حد است که بر اساس گزارش‌های موجود، رساله‌ها و کتاب‌هایی در این موضوع نگاشته شده‌اند و نجاشی برخی از آن‌ها را نام برده است. این مناظره‌ها در موضوع‌های متفاوت و با افراد مختلف صورت پذیرفته‌اند. البته متن همه این مناظره‌ها در دست نیست ولی تعداد زیادی از

آن‌ها موجود است و به طور پراکنده در برخی از منابع آمده است. بررسی و شناخت مناظره‌های هشام بن حکم از جنبه‌های متعددی سودمند است. آشنایی با سنت کلامی شیعه، شناخت آرای کلامی دانشمندان بزرگ شیعه در سده‌های نخستین، معرفی متکلمان شیعه به نسل نو، آشنایی با فن گفت‌وگو و مناظره و روش اصحاب امام صادق علیه السلام و متکلمان در این زمینه و شناخت برتری و توانمندی متکلمان شیعه بر دیگران، از جمله آن‌هاست.

کتاب پیش رو دربردارنده ۲۳ مناظره از مناظره‌های اوست که در پنج فصل دسته‌بندی شده است: در فصل اول، به اجمال، احوال و زندگانی هشام بن حکم و فصل دوم، تعریف مناظره و برخی از آداب آن آمده است. در ادامه، طی سه فصل، مناظره‌های هشام در موضوع توحید، امامت و نیز تناهی ابعاد، حرکت، صفت، خلد و روح بررسی و تحلیل شده است.

هریک از مناظره‌ها از جنبه تنظیم شده است: ابتدا متن مناظره، سپس ترجمه مناظره و تعریف و اصطلاحات به کاررفته در آن، آنگاه معرفی اعلام و شخصیت‌های نام‌برده شده در مناظره یا طرف مناظره و سرانجام تحلیل و بررسی محتوای مناظره.

در پایان از همه استادان و دوستان عزیز که در انتشار این اثر به نوعی مدیون زحمات آن‌ها هستم، به ویژه از استادان اسلام والمسلمین علیرضا آل بویه، مدیر محترم گروه فلسفه و کلام انتشارات علم و فرهنگ، و نیز دیگر مسئولان و دست‌اندرکاران این مؤسسه سپاسگزارم و امیدوارم بزرگ سعادت و توفیق ایشان را خواهانم.